

KWARTAALBLAD
OVER BIJBELWERK
10e JAARGANG
DECEMBER 1991

Slot van een
decennium

(p. 1)

Het evangelie
doorgeven

(p. 2)

De brullende leeuw
van Amos 3:4

(p. 6)

De godsnaam in het
Shona en in het
Nederlands

(p. 10)

Motieven voor
het vertalen van
de bijbel

(p. 14)

10-4

NEDERLANDS
Bijbelgenootschap
HAARLEM

MET ANDERE WOORDEN

MET ANDERE WOORDEN

Kwartaalblad over bijbelwerk
10e jaargang nr. 4, 1991

Uitgegeven door:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
telefoon: 023 - 22 41 00
In samenwerking met:
Belgisch Bijbelgenootschap
Dautzenbergstraat 36
1050 Brussel
telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

Met Andere Woorden wordt gratis
toegezonden aan hen die
geïnteresseerd zijn in het vertalen
en doorgeven van de bijbel.

Redactie: dhr. Jan J. van Capelleveen,
mw. M.B. Feith, ds. W. van Galen,
dhr. A.W.G. Jaakke, dr. E.W. Tuinstra
en dr. L. van Kampen (eindredactie).

Redactiesecretariaat:
Nederlands Bijbelgenootschap
mw. M.G. Kronemeijer,
telefoon: 023 - 22 41 14.

Adreswijzigingen aanbrengen
op de adresband van dit nummer
en deze retour zenden aan:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem.
Telefonische meldingen via
nummer 023 - 22 41 00.

Giften voor het werk van het
Nederlands Bijbelgenootschap in
binnen- en buitenland, en
bijdragen in de kosten van dit
blad kunnen gestort worden op
giro 30 04 82 van het Nederlands
Bijbelgenootschap te Haarlem,
onder vermelding van 'gift' of
'Met Andere Woorden'.

 NEDERLANDS
Bijbelgenootschap

Slot van een decennium

Overzicht

Dit nummer van Met Andere Woorden sluit de eerste tien jaar van het bestaan van dit blad af. De aanleiding tot het eerste nummer in februari 1982 was het uitzicht op de verschijning van de Groot Nieuws Bijbel in 1983. De titel van het eerste artikel van Met Andere Woorden luidde 'Een nieuwe wijze van vertalen'. Aan het slot van dit decennium wordt de Groot Nieuws Bijbel gereviseerd en worden de steigers voor een nieuwe vertaling opgetrokken. De komende tien jaar zullen ook wat het bijbelvertalen betreft in het teken van '2000' staan. In dit nummer vindt u, bijgevoegd, een overzicht van alle artikelen die de afgelopen tien jaar in Met Andere Woorden zijn verschenen.

Jan J. van Capelleveen

Zoals in het vorige nummer reeds werd aangekondigd, verlaat Jan J. van Capelleveen het NBG wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. De eindredactie van Met Andere Woorden heeft hij overgedragen, maar hij blijft nog enige tijd de redactie van advies voorzien. Ook in dit nummer is hij nog volop aanwezig, als geïnterviewde, als schrijver van een artikel en als vertaler. Van Capelleveen heeft Met Andere Woorden ter wereld geholpen en het blad met grote vaart geleid gedurende de afgelopen tien jaar. Ter afsluiting van die periode interviewden M.G. Kronemeijer en E.W. Tuinstra de scheidende eindredacteur over zijn drukbezette leven.

Brullende leeuwen?

Een leeuw brult helemaal niet wanneer hij eet, dacht Edward R. Hope bij het lezen van Amos 3:4. Op grond van zijn eigen kennis van de natuur kwam hij tot de conclusie dat er iets mis was met de vertaling van dit vers. In zijn artikel verkent hij de geluiden en gewoonten van leeuwen. Hoe zijn conclusie in de exegese van Amos 3 is in te passen, zou een interessante vraag voor een vervolgartikel zijn, dat een deskundige lezer wellicht kan schrijven (reacties zijn altijd welkom!). Van Capelleveen vertaalde het artikel dat oorspronkelijk in The Bible Translator verscheen.

Waarom vertalen?

In een kort historisch overzicht laat drs. J.A. Koole ons zien waarom de bijbel in het Nederlands vertaald is. Drs. Koole is predikant in de Gereformeerde Kerken en doet onderzoek naar de totstandkoming van de NBG-vertaling 1951 (oude testament). Op het gebied van het bijbelvertalen in Nederland blijkt sprake te zijn van een 'meerstromenland', zoals dat eens genoemd is.

Het evangelie doorgeven

Interview met Jan J. van Capelleveen

door M.G. Kronemeijer en E.W. Tuinstra

Op 1 november gaat Jan J. van Capelleveen, voorlichter van het Nederlands Bijbelgenootschap, met pensioen. Tegen die tijd heeft hij 39 boeken en brochures geheel of gedeeltelijk geschreven en ontelbare krante- en tijdschriftartikelen op zijn naam staan. Hij was in 1982 de initiatiefnemer voor het ontwikkelen van Met Andere Woorden en is sindsdien de eindredacteur van dit kwartaalblad. Daarom in het laatste nummer van het eerste decennium van dit blad een interview met hem. Over zijn afkomst, zijn werk bij de zending en het Nederlands Bijbelgenootschap, zijn opvattingen over het bijbelwerk in Nederland en wereldwijd en over zijn toekomstvisioenen.

Een joviale lach, een onderzoekende, soms wat spottende blik, sigaren en pen binnen handbereik en altijd een goed verhaal op zak, dat is Jan J. van Capelleveen ten voeten uit. Dat hij zijn loopbaan afsluit als journalist had hij aan het begin ervan niet kunnen dromen. In 1945 haalde hij het diploma van de HBS-b, dus 'hij zou wel iets technisch worden'.

Vlak na de oorlog kwam hij tot geloof, hetgeen zijn leven totaal veranderde. Via Youth for Christ kreeg hij een beurs voor het Moody Bible Institute in Chicago, Verenigde Staten. Daar ging taal hem eigenlijk voor het eerst boeien en werd hij op het spoor van publiciteit en communicatie gezet.

Rotterdammer-kwartet

In Nederland teruggekomen werd hij landelijk leider van Youth for Christ en trok hij rond als evangelist. In dezelfde periode werd hij gevraagd te gaan schrijven voor de wekelijkse pagina Geestelijk Leven in het Zondagsblad van het Rotterdammer-kwartet (Rotterdammer, Nieuwe Haagse Courant, Dordts Dagblad en Nieuwe Leidse Courant). Het journalistieke vak heeft hij zich grotendeels zelf eigen gemaakt, door een abonnement op Times Magazine te nemen en maandenlang ieder artikel te reconstrueren.

In 1958 werd hij chef kerkredactie van het Rotterdammer-kwartet. Hij introduceerde onder andere pagina 2 als kerknieuwpagina. 'Ik vond de kerkelijke berichtgeving in dagbladen vaak nogal onbenullig, die beperkte zich tot regionale berichten die maar een kleine groep lezers interesseerden. Ik heb geprobeerd daar verandering in te brengen door ook nationaal en internationaal nieuws op te nemen.' De formule bleek goed te werken. Tot op heden heeft Trouw, waarmee de Rotterdammer bladen later gefuseerd zijn, een aparte kerkpagina.

NBG en gereformeerde zending

Sinds 1964 is Jan J. van Capelleveen, zij het eerst zijdelings, betrokken bij het Nederlands Bijbelgenootschap. Hij had zich inmiddels een reputatie verworven binnen schrijvend kerkelijk Nederland. In dat jaar werd hij als enige journalist door de toenmalig algemeen secretaris mr. F.L.S.F. baron van Tuyll van Serooskerken gevraagd de conferentie voor kerkleiders bij te wonen, die gehouden werd in het kader van het 150-jarig bestaan van het NBG. Hij nam vervolgens tevens plaats in de Publiciteitscommissie.

In 1970 volgde hij Jan Croese op als voorlichter. Een deeltijdbetrekking, want voor het andere deel van zijn tijd werd hij persfunctionaris voor de Gereformeerde Zending in Baarn.

'Ik heb het vanaf het begin belangrijk gevonden om in de berichtgeving verder te kijken dan mijn neus lang is. Het nieuws in een kader zetten, het bredere verband laten zien door het in de historische lijn van ontwikkelingen te plaatsen.'

Verandering en groei

Hij heeft in de loop der jaren op het gebied van kerk en bijbel heel wat zien veranderen.

De opkomst van de oecumene bijvoorbeeld, toen paus Johannes de 23ste werd gekozen. De tot dan toe hermetisch gesloten deuren van het Vaticaan gingen open. De verschuiving van de verhoudingen binnen de zending. Derde-Wereldlanden werden steeds mondiger, gingen zelf zendingswerkers opleiden en uitzenden. Het in 1966 door de Wereldbond van Bijbelgenootschappen geconstateerde feit dat in 1965 net zoveel bijbels verspreid waren als in 1930 had grote reorganisaties ten gevolge.

Het begin van de basisbeweging, toen in Latijns Amerika priesters de bijbel gingen lezen met de allerarmsten van de bevolking.

De enorme groei van bijbelverspreiding in Afrika in de jaren zeventig, in China in de jaren tachtig en in Oost-Europa in de jaren negentig.

Ook in de communicatie zelf heeft hij veel veranderingen meegemaakt. Het gebruik van de media bijvoorbeeld verschoof van krant en radio naar televisie en video.

'Eén ontwikkeling is heel opvallend, namelijk dat het historisch besef vermindert. Nieuws is gericht op het hier en nu en grijpt minder vaak meer terug op hoe het vroeger was.'

Minjung-theologie

Voor zijn werk bij de zending maakte hij in 1986 een reis naar Korea. Drie weken leven onder de armste bevolkingsgroepen maakte een onuitwisbare indruk op hem. 'Daar werd ik me ervan bewust hoe groot de ontdekking kan zijn voor mensen die de bijbel voor het eerst onder ogen krijgen. Hoe anders zij hem lezen vergeleken met ons in het Westen. Overal in de wereld waar de bijbel voor het eerst in handen komt van grote groepen mensen zie je dat er bewegingen ontstaan, dat zich nieuwe theologieën ontwikkelen. Omdat zij er antwoorden in vinden die passen bij hun vragen, in hun situatie. Waarbij vooral het inzicht dat God er voor iedereen is, ook voor onderdrukten en armen, heel belangrijk is.'

In Zuid-Korea was een dergelijke ontwikkeling in de jaren vijftig begonnen. Ieder jaar treden daar zo'n half miljoen mensen tot de kerk toe. Opmerkelijk is, dat dit in tegenstelling tot Europa juist mensen uit de arbeidersklasse zijn, die in zeer slechte sociale en economische omstandigheden verkeren. In veel verhalen van de bijbel herkenden zij zichzelf. Onder hen werd de minjung-theologie geboren, de theologie van de buitengesloten. Naar aanleiding van zijn reis schreef Jan J. van Capelleveen het boek *Minjung-kerk in de sloppenwijken*.

'Dergelijke inzichten houden ons in het Westen een spiegel voor. Ze laten ons zien hoe belangrijk het is om de bijbel vanuit de eigen situatie te lezen, los van antwoorden die vorige generaties erin vonden. Inzichten ook, die ons wijzen op de mensen die aan de rand van de samenleving staan en ons doen beseffen dat wij voor hen vaak geen oog hebben.'

Oost-Europa en het Westen

Een sterke groei van het christendom is ook in de Oosteuropese landen waar te nemen, na de val van het communisme. Oost-Duitsland vormt daar nu een

uitzondering op. Daar neemt de belangstelling voor de kerk op dit moment wat af sinds de eenwording met West-Duitsland, maar elders in Oost-Europa is de bijbel een actueel boek, dat nieuwe waarden biedt voor de op te bouwen nieuwe samenleving.

In 1985 maakte Jan J. van Capelleveen een studiereis naar het toen nog communistische Oost-Duitsland. 'Wat me trof was de grote blijmoedigheid waarmee de mensen geloofden. En dat, terwijl het toch heel nadelige gevolgen voor hen kon hebben: geen baan, geen privileges.' Dat deze houding veranderd is na de eenwording vindt hij niet zo vreemd. 'De kerk speelde een belangrijke rol in het vormen van een tegenbeweging tegen het communistische regime. Oost-Duitsland is van oudsher al veel westerser dan andere oostbloklanden. Toen het land in 1989 min of meer werd overrompeld door het geseculariseerde Westen werd niet alleen het communisme afgezworen, maar werden ook de in al die jaren van verzet opgebouwde eigen toekomstvisies overboord gegooid. Alle aandacht ging uit naar materialistische zaken, wat de DM te bieden had werd belangrijker dan wat de kerk te bieden had.'

Ontwikkelingen in het Westen

'In het Westen, onder andere in Nederland, vond in de jaren zestig een soort jongerenrevolutie plaats, een opstand tegen de gevestigde orde. Dansen om het Lieverdje, muziek van de Beatles, noem maar op. Toen werden taboes doorbroken op het gebied van kleding en gedrag. Er groeide innerlijk verzet tegen de kerk als instituut. In Oost-Europa voltrok zich een soortgelijke revolutie, maar dan in tegengestelde richting. Jongeren keerden zich daar juist naar de kerk toe en gingen de bijbel lezen. Dat boek bleek uiting te geven aan hun drang naar vrijheid.'

In Nederland is de kerk volgens Jan J. van Capelleveen achterop geraakt. 'Ze is nog altijd een dorpskerk, past zich niet aan bij de nieuwe tijd.' De evangelische beweging, een tegenbeweging als reactie op de hippiecultuur, raakte het kerkelijk leven nauwelijks en heeft uiteindelijk ook geen maatschappelijke consequenties gehad. De kerk blijft achter de feiten aanhobbelen, is een vaak gehoord punt van kritiek.

Golfbeweging

Somber stemt hem dat echter niet, want de geschiedenis laat altijd golfbewegingen zien van actie en reactie. 'Zo tegen 1992 verwacht ik een omslag. Dan kan er best weer meer belangstelling komen voor geloven, voor de bijbel. Misschien ook voor de kerk, maar dan zal die zich wel eerst grondig moeten vernieuwen. De voorlopers van deze ontwikkeling zijn nu al te bemerken. Er worden weer meer bijbels verkocht, er is veel interesse voor spiritualiteit.'

Het is volgens hem belangrijk dat het Nederlands Bijbelgenootschap het de mensen zo makkelijk mogelijk maakt om de bijbel te kunnen lezen. Dat kan met een vertaling die zo dicht mogelijk bij hun eigen woordgebruik ligt. Hij is dan ook verheugd over de plannen voor een nieuwe bijbelvertaling.

Met Andere Woorden zal ten aanzien van de nieuwe vertaling de functie kunnen vervullen die in het voorwoord van het eerste nummer van jaargang één als volgt door hem werd verwoord:

'In januari 1983 verschijnt een nieuwe bijbelvertaling. Als de zetcomputer ons tenminste niet in de steek laat, de binderij niet failliet gaat of zich geen andere

akelige vertragende factoren voordoen die de nachtmerrie vormen van diegenen die aan zo'n uitgave werken. (...) Daarom treft u artikelen aan die u wat inzicht willen geven in het waarom van deze vertaling, de wetenschappelijke uitgangspunten, de problemen waarmee de vertalers worstelden en de oplossingen die zij kozen. Wij hopen dat u Met Andere Woorden met interesse zult lezen.' Dat doen de lezers, nu alweer bijna tien jaar lang. Jan J. van Capelleveen zal, ook nadat zijn redactiewerk erop zit, een geïnteresseerd lezer zijn. Maar of het daarbij zal blijven ...

In de talen van de Sovjetunie

De bijbel is vertaald in nog maar zo'n 25 van de meer dan honderd talen die in de Sovjetunie worden gesproken. Toen in 1990 de Patriarchale Bijbelcommissie van de Russische Orthodoxe Kerk werd opgericht, was een van de doelstellingen de bijbel te laten vertalen in alle belangrijke talen van de Sovjetunie.

In het aan Armenië grenzende gebied van de Chuvash en de Tartaren is dit voorjaar een bijbelcommissie opgericht die als hoofdtak op zich genomen heeft het oude testament in het Chuvash te vertalen, een taal die door anderhalf miljoen mensen wordt gesproken.

Het nieuwe testament in het Chuvash werd vertaald in opdracht van het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap door I. Yakovlev en gepubliceerd in 1911. Een herdruk van 50.000 exemplaren is ter perse gegaan. De vertaalcommissie zal beginnen met de Pentateuch.

Ook in andere regio's van de Sovjetunie zijn vertaalcommissies bezig met vertalingen van de bijbel. Zo wordt er al lange tijd gewerkt aan een nieuwe vertaling van de bijbel in het Litouws, van het oude testament in een van de Armeense talen en aan vertalingen in het Estisch, Georgisch en Tadsjikistaans en het Byelo-(of Wit-)russisch.

De brullende leeuw van Amos 3:4

door Edward R. Hope

Wie de bijbel wil vertalen, moet niet alleen de grondtalen goed kennen en zich voortreffelijk in zijn moedertaal kunnen uitdrukken, maar moet ook een uitgebreide kennis van de werkelijkheid hebben waarin de tekst staat, in dit geval van de natuur. Tot die conclusie komt de in Afrika geboren vertaalconsulent dr. Edward Hope¹⁾, die zich onlangs moest voorbereiden op een bijbelinleiding over Amos 3. Bij het lezen van de tekst in zijn Engelse bijbel stuitte hij op een uitspraak die volkomen in strijd is met het natuurlijk gedrag van leeuwen.²⁾

Toen ik me wilde voorbereiden op een bijbelbespreking over Amos 3:3-8, was ik vooral van plan om aandacht te schenken aan de daarin voorkomende retorische vragen. Maar ik kwam tot de ontdekking dat ik vers 4 in het Hebreeuws zo anders las dan in alle vertalingen die ik bezit, dat ik bij dat vers bleef steken. Omdat mijn kennis van het Hebreeuws beslist niet zo grondig is als ik wel zou wensen, veronderstelde ik in eerste instantie dat het probleem lag in mijn uitleg van de twee voegwoorden in die bijbeltekst, maar enig onderzoek toonde aan dat daar het probleem niet kon liggen. Toch bleef ik me storen aan de wijze waarop dat vers over het algemeen is vertaald.

Mijn probleem met Amos 3:4 ligt in het gedrag van de leeuwen zoals het in de vertalingen wordt weergegeven en bovendien in de wijze waarop deze tekst in het handboek voor bijbelvertalers³⁾ en de commentaren wordt uitgelegd. Het veronderstelde gedrag van de leeuwen is zo onnatuurlijk dat het alleen te verklaren is uit het feit dat vertalers geen idee hadden van wat deze dieren normaal doen. Ik betwijfel of de 'herder' Amos even weinig van leeuwen afwist als zij. In het bijzonder de vertalingen van de Hebreeuwse term *sha'ag* met 'brullen' en *qol* met 'zijn stem verheffen' schijnen totaal geen rekening te houden met het natuurlijk gedrag van leeuwen.⁴⁾

Gedrag van leeuwen

'Brult een leeuw in het woud
als hij geen prooi heeft?
Gromt een jonge leeuw in zijn hol,
tenzij hij iets gevangen heeft?' (Amos 3:4)

Mijn antwoord op die eerste vraag luidt: ja. En de tweede vraag duidt naar mijn gevoel op minstens één verkeerde opvatting ten aanzien van het gedrag van leeuwen. Alle vertalingen in het Engels (en in het Nederlands, zie noot 4) schijnen ervan uit te gaan dat een leeuw 'brullend' zijn prooi bespringt, en dan kennelijk blijft brullen van triomf. Vervolgens sleept hij het dode dier naar zijn hol, waar hij zich grommend tegoed doet. Om *A Translator's Handbook on Amos* (zie noot 3) te citeren:

'Het brullen van de leeuw in het eerste beeld is het verscheurend gebrul waarmee een leeuw een dier dat hij wil doden en opvreten aanvalt. Wie dat gebrul hoort, weet dat de leeuw zijn prooi heeft gevonden. In het tweede beeld echter gromt de leeuw tevreden als hij zijn voedsel naar zijn hol heeft gesleept.'

Die verklaring is vrijwel gelijklopend aan wat Hughell Fosbroke schrijft in de *Interpreter's Bible*.

Een jagende leeuw brult niet

Maar wie opgegroeid is waar leeuwen voorkomen weet dat, als leeuwen brullen, ze zeker niet op jacht zijn. Als je ze niet hoort, dan zijn ze op zoek naar hun

prooi. Zo iemand weet bovendien dat leeuwen hun prooi in stilte bespringen, omdat ze geen andere dieren zoals hyena's willen aantrekken die hen wel eens van hun prooi zouden kunnen beroven. Ten slotte weet iemand die ook maar enigszins met leeuwen bekend is dat ze niet in holen leven. Het enige dat in het bijbelvers klopt met de werkelijkheid is dat een leeuw gromt als hij zijn prooi verslindt, en dan nog alleen wanneer ze met meerderen van één prooi eten. Als ik met bijbelgeleerden spreek over de wijze waarop het gedrag van dieren vertaald is, zeggen sommige: 'Je moet ook niet verwachten dat in de oudheid de voorwetenschappelijke Hebreeërs precies op de hoogte waren van het gedrag van dieren.' Ik zou het echter juist heel vreemd vinden als mensen die zo dicht bij de natuur leefden als zij en dieren van nabij meemaakten, niet minstens op de hoogte waren van hun normale gedrag. Ik groeide op in Afrika en hoewel ik nooit enig onderricht hierover had gehad, wist ik al hoe leeuwen zich in de natuur gedragen toen ik nog maar een jongen van dertien was. En ik was nog wel een stadsjongen.

**Wanneer
leeuwen brullen**

Wanneer brullen leeuwen? En waarom? Dat doen ze regelmatig en om vaste redenen. Als we de paartijd buiten beschouwing laten en ook het feit dat ze brullen wanneer ze hun territorium afbakenen, luidt het antwoord:

1. Ze brullen als ze gerust hebben (die rust duurt gewoonlijk een paar uur) en enkele leden van hun troep zich verspreid hebben om een plek te zoeken van waaruit ze hun prooi kunnen bespringen (soms is de afstand wel drie kilometer). Sommige leeuwen nemen een bovenwindse positie in ten opzichte van de plek waar de mogelijke prooi zal drinken of grazen, andere een benedenwindse. Dit brullen vindt plaats ongeveer een uur voordat de jacht werkelijk begint. Het doel ervan schijnt te zijn om de positie van de bovenwindse leeuwen te bepalen, en het houdt misschien ook verband met punt 2.

2. Leeuwen brullen als ze hongerig zijn: hoe hongeriger, hoe meer. Leeuwen die 's middags brullen zijn gewoonlijk erg hongerig. Leeuwen die zich benedenwinds bevinden brullen echter zelden.

Leeuwen brullen *nooit* als ze hun prooi aanvallen en ze brullen evenmin als ze hun prooi gedood hebben, hoewel ze in beide gevallen wel eens kunnen grommen. Ze grommen tegen elkaar als ze zich aan dezelfde prooi tegoed doen. Een leeuw die alleen is met zijn prooi gromt niet.

Leeuwen grommen en grauwen zeker tegen leeuwen van een andere troep die op hun territorium komen en ook tegen hyena's en andere roofdieren, of tegen mensen die hen te na komen. Gevechten tussen dominante leeuwen van verschillende troepen zijn behoorlijk luidruchtig. Maar dat heeft niets te maken met brullen en het heeft ook niets te maken met de jacht of met eetgedrag.

**Een leeuw heeft
geen hol**

Het *hol* van de leeuw waarover de tekst in vertaling spreekt, is volgens het handboek voor bijbelvertalers 'een uitholling in de grond, verborgen achter struiken.' Dit is in overeenstemming met wat het UBS-handboek *Fauna and Flora of the Bible*⁵ daarover zegt.

In werkelijkheid slapen leeuwen echter zelden vaker dan een dag op een vaste plek, hoewel ze wel hun favoriete plekken hebben waar ze van tijd tot tijd terugkomen om te rusten. Dat zijn doorgaans plekken vanwaar ze een goed

uitzicht hebben over de omgeving. Als ze een prooi gedood hebben, wordt deze soms onder een struik gesleept om hem overdag aan de aandacht van roofvogels te onttrekken. Maar gewoonlijk wordt de prooi daar gegeten waar hij gedood is. Leeuwen hebben geen hol of leger waar ze zich terugtrekken of waar ze hun prooi heen slepen.

**Betekenis van
sha'ag en qol**

Als *sha'ag* gebruikt wordt met betrekking tot menselijk gedrag, geeft het meestal een uiting van pijn of wanhoop weer. Zo kan het ook wel voor dieren gebruikt worden, maar het kan ook een agressief geluid zijn dat vertaald kan worden met 'loeien', 'brullen', 'grommen', 'grauwen' en soms met 'blaffen'. De overeenkomstige wortel in het Arabisch duidt op het loeien van koeien of het blaten van schapen. Engelse vertalers van Amos 3:4 kozen constant voor 'brullen', omdat ze veronderstelden dat leeuwen dat doen.

Het woord *qol* daarentegen is een veel algemener woord dat ieder stemgeluid kan weergeven, van 'roepen' tot 'kreunen' en 'zingen'. Engelse vertalers kozen voor 'grommen' en 'zijn stem verheffen'. Omdat in deze tekst dat woord samen met *sha'ag* voorkomt, is de reden voor die keuze duidelijk.

**Betekenis van
ma'on**

Het Hebreeuwse woord *ma'on* betekent in het algemeen 'woon-', 'schuil-' of 'vluchtplaats'. In enkele gevallen slaat het op militaire stellingen of versterkingen. Als het woord met betrekking tot dieren wordt gebruikt, kan het 'leger' betekenen, bijvoorbeeld van een jakhals, maar ook 'schuilplaats', of zelfs gewoon 'leefgebied'. De keuzes die door Engelse [en Nederlandse] vertalers zijn gemaakt, lijken ook hier weer te berusten op onkunde ten aanzien van het gedrag van leeuwen.

**In het
tekstverband**

Het veronderstelde gedrag van leeuwen brengt vertalers en commentatoren ertoe de woorden van Amos op hun manier te analyseren. In *A Translator's Handbook on Amos* vinden we op de pagina's 202 en 203 een analyse van Amos 3:3-8 die uitgaat van de structuur van het chiasme. Daar wordt geconcludeerd dat de tekst handelt over het thema 'onheil', waarschijnlijk het onheil dat de prooi van de leeuw overkomt.

Maar als we de totale analyse van dit bijbelgedeelte tot zijn logische conclusie volgen en we de leeuw consequent zien als een beeld van God, begrijpen we uit vers 4 dat God (via de stem van de profeet) 'brult' omdat onheil de natie Israël heeft getroffen, net zoals de leeuw 'brult' omdat hij zijn prooi heeft gevangen. Maar dat klopt niet met het overeenkomstige einddeel van het chiasme, vers 8a. Daar blijkt dat het onheil zich in de toekomst zal voltrekken en daar wordt het 'brullen' gebruikt als een waarschuwing. En dus klopt de gegeven analyse niet en wordt er geen recht gedaan aan het chiasme.

**Een alternatieve
uitleg**

Laten we dit bijbelgedeelte nu eens benaderen vanuit een idee over gedrag van leeuwen dat meer overeenkomt met de werkelijkheid. Dan moeten we ons realiseren welke geluiden een leeuw maakt en waarom hij ze maakt. Als het zo is dat de leeuw zijn prooi gevangen heeft - wat de tekst aangeeft - zullen we voor *sha'ag* en *qol* de met de situatie overeenkomstige leeuwengeluiden moeten weergeven. 'Grommen' en 'grauwen' lijken dan beter te passen dan 'brullen'. Die woorden passen in de context, ze passen bij het gedrag van leeuwen en het zijn

mogelijke vertalingen voor de Hebreeuwse woorden.

Verder moeten we een betere vertaling vinden voor het woord *ma'on*. 'Schuilplaats' lijkt juist en is tevens in overeenstemming met 'struikgewas' in de eerste versregel (dit woord heeft ook de GNB).

In dit bijbelvers worden bovendien twee verschillende woorden gebruikt voor 'leeuw', namelijk *'arieh* en *kephir*. Over het algemeen wordt het eerste weergegeven met 'leeuw' en het tweede met 'jonge leeuw'. Op zich ben ik het niet oneens met deze interpretatie, maar ik vraag me wel af of de commentatoren echt beseffen hoe deze twee woorden in de gegeven situatie functioneren. Als een troep leeuwen op jacht gaat, bespringen alleen de benedenwindse leeuwen de prooi en dat zijn doorgaans de sterkere en snellere, jongvolwassen leden van de troep. Naar mijn mening zijn het vooral die dieren die met het woord *kephir* aangeduid worden. We zouden dus kunnen spreken van 'jacht-leeuw' of 'aanvalsleeuw'.

Op basis van dit verstaan van de tekst ben ik geneigd Amos 3:4 als volgt te vertalen:

Gromt een leeuw in het struikgewas
tenzij hij een prooi heeft?
Grauwt een jachtleeuw in zijn schuilplaats
tenzij hij iets gevangen heeft?

Het grommen en grauwen slaat nu op het agressieve gedrag van leeuwen die hun prooi verslinden, een gedrag dat zich richt tegen andere roofdieren en aaseters. Dat gedrag werkt meer als een *waarschuwing* dan als het begin van een mogelijke dodelijke aanval.

Deze vertaling past beter in de totale context van de verzen 3 tot en met 8 en zo hebben we voor vers 4 woorden gevonden die beter als een tegenhanger werken ten opzichte van wat gezegd wordt in vers 8a. Als we *sha'ag* vertalen met 'grommen' komt het waarschuwende element in dit gedeelte veel sterker tot zijn recht.

De structuur van dit gedeelte kunnen we dan in het volgende schema weergeven:

- A. Harmonie
- B. Waarschuwingen
- C. Onheil
- D. Onheil ('Verwarring' is misschien beter)
- C' Onheil
- B' Waarschuwing
- A' Harmonie.

Naar mijn gevoel tast deze alternatieve vertaling het in het handboek voor bijbelvertalers gegeven schema niet aan, maar versterkt dat juist.

NOTEN:

1. Dr. Edward R. Hope was tot voor kort vertaalcoördinator voor Afrika (hij is per 1 augustus jl. in die functie opgevolgd door de Nederlander dr. Krijn A. van der Jagt), en treedt nu op als vertaalconsulent in Zuidelijk Afrika.
2. Het artikel van dr. Edward R. Hope werd oorspronkelijk gepubliceerd in *The Bible Translator* 42/2 (april 1991), kwartaalblad voor bijbelvertalers van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen. De vertaling is van de hand van Jan J. van Capelleveen.
3. Jan de Waard en William A. Smalley, *A Translator's Handbook on the Book of Amos*, Wereldbond van Bijbelgenootschappen, Reading 1979.
4. Ook in de Nederlandse vertalingen zijn de keuzes gemaakt waar de schrijver moeite mee heeft.
5. *Fauna and Flora of the Bible*, een volledige lijst van de planten en dieren die in de bijbel vermeld worden, met uitvoerige informatie, Wereldbond van Bijbelgenootschappen, Londen.

De godsnaam in het Shona en in het Nederlands

door Jan J. van Capelleveen¹⁾

Een van de problemen waarmee bijbelvertalers over de hele wereld vaak worstelen is de vraag hoe ze de naam waarmee God zich aan Mozes openbaarde, in het Hebreeuws *JHWH*, moeten vertalen. Dat probleem wordt nog vergroot als protestanten en rooms-katholieken besluiten gezamenlijk een nieuwe vertaling te gaan maken, waar voorheen ieder voor zich een andere oplossing had gekozen. Ook de vertalers van de komende Vertaling 2000 zullen met dat probleem geconfronteerd worden, net als vorig jaar de vertalers in het Shona, een van de belangrijkste talen van Zimbabwe.

De statenvertalers hebben indertijd voor de protestanten een keuze gemaakt die in onze taal de eeuwen getrotseerd heeft. De oplossingen van voorgaande bijbeluitgaven voldeden hun niet. Zowel J. Liesveldt als de vertalers van de Deux-Aesbijbel (de bijbel van de martelaren) kozen als vertaling van *JHWH* voor *Heere*, maar ze vertaalden ook '*Adonaj*' met *Heere*. Ook de Biestkensbijbel gebruikte voor beide Hebreeuwse woorden dezelfde benaming, maar koos in beide gevallen voor kapitalen: *HEERE*. Bij beide beslissingen was daardoor het onderscheid tussen de beide Hebreeuwse benamingen noch te zien noch te horen.

Oplossing van Luther

Uiteindelijk vielen de statenvertalers ten dele terug op de oplossing van Luther, die *JHWH* als *HERR* en '*Adonaj*' als *HErr* (sic) schreef. Ze kozen respectievelijk voor *HEERE* en *Heere*.²⁾ Zowel bij Luther als bij hen was het onderscheid wel te zien, maar niet te horen. Toch, bijbellezers waren daarmee tenminste gebaat. Toch was het kennelijk een 'oplossing bij gebrek aan beter', want in hun tijd kon hooguit tien procent van de bevolking lezen. In het voorwoord van de Statenvertaling wordt dan ook geschreven dat zij met name bedoeld is voor predikanten en onderwijzers om eruit voor te lezen. De 'hoorders van het Woord' hadden niet veel aan hun oplossing, want zij hoorden geen verschil tussen de beide benamingen.

Katholieke oplossing

De rooms-katholieke vertalers van de Willibrordbijbel, een uitgave van de Katholieke Bijbelstichting, besloten daarom het Hebreeuwse woord *JHWH* te handhaven, maar vernederlandsten het tot *Jahwe*. In ons taalgebied was dat niet uniek. 'Als eerste deed dit de Leidse vertaling (sinds 1897), later gevolgd door de Canisius Vertaling (1936-1940) ...', zo constateerde J.P. Lettinga in januari in het blad *De Reformatie*. Toch was er een verschil. De heer Lettinga wijst erop dat de vertalers van de Canisiusvertaling niet precies de Leidse Vertaling volgden. Ze kozen voor de schrijfwijze 'Jahweh', de wijze waarop die naam ook in het Engels wordt gespeld. Ze deden dat echter niet als een onbewust anglicisme, maar bewust 'om de vier klinkers van het tetragram te behouden'.³⁾ De vertalers van de Willibrordbijbel vonden dat argument kennelijk niet zo sterk en lieten die laatste *h* toch maar weer vervallen. De statenvertalers konden daarmee echter niet garanderen dat hun *HEERE*, en evenmin konden de vertalers van de Willibrordbijbel bewerkstelligen dat hun *Jahwe* bij Nederlandse bijbellezers en -hoorders hetzelfde oepiep als de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst bedoelde weer te geven.

Idiolecte oplossing

De vertalers van de Societas Hebraica Amstelodamensis gingen in eerste instantie nog een stap verder en lieten gewoon *JHWH* staan. Dat was des te meer opmerkelijk, omdat zij spraken van 'een vertaling om voor te lezen'. Hoe moet je *JHWH* voorlezen? De vertalers van de zogenaamde Amsterdamse School vielen terug op een oude gewoonte in de joodse synagoge. Ze verzochten de voorlezers 'in overeenstemming met de joodse traditie "de Heer" of "de Naam" te lezen'.⁴⁾ Maar daarmee waren de *hoorders*, voor wie zij hun vertaling bedoelden, al evenmin gediend als de *hoorders* van de Statenvertaling. Ook voor onbevungen *lezers* van hun vertaling schiep die oplossing onverwachte problemen. De vier letters doen denken aan initialen van een persoon wiens naam niet voluit gepubliceerd kan of mag worden. In een krantebericht slaan zulke initialen bovendien op iemand die om de een of andere reden met de politie in aanraking is gekomen, maar nog niet is veroordeeld. Piëteit en mensenrechten verbieden journalisten dan om de naam voluit af te drukken. Maar wie zulke initialen in zo'n bericht ziet staan, weet dat aan de naam van zo iemand een luchtje zit. Bovendien maakten de Amsterdamse vertalers het de voorlezers wel erg moeilijk. Hij of zij moest lezen wat er niet stond. Al was dat in oude tijden in de synagoge al gebruikelijk, kennelijk bevredigde die oplossing in de praktijk toch niet, want bij de uitgave van de revisie van Jona en van de nieuw vertaalde bijbelboeken Amos en Obadja kozen ze voor de oplossing van de statenvertalers, alleen lieten ze *HEER* (ze lieten de dode 'e' als uitgang weg) niet in gewone kapitaalletters afdrukken maar in kleinkapitalen. Dat had ten minste één voordeel, het leverde een mooier letterbeeld op. De conclusie kan zijn dat de toekomstige vertalers van de Vertaling 2000 voor een netelig probleem staan. Wellicht zullen zij tot dezelfde gevolgtrekking komen als de statenvertalers, namelijk dat geen van hun voorgangers een bruikbare oplossing heeft aangedragen.

Zelfde probleem in het Shona

Vandaar dat ik wil verwijzen naar wat gebeurde in Zimbabwe. In het Shona bestonden twee vertalingen, een katholieke en een protestantse. In de katholieke vertaling werd voor *JHWH* van het begin af aan *Yave* gebruikt. De godsnaam werd onvertaald gelaten, maar wel naar het Shona toe getranscribeerd. Protestantse kozen oorspronkelijk in 1949 voor *Jehova*⁵⁾, ontdekten vervolgens dat ze een verkeerde transcriptie uit het Engels hadden overgenomen en wijzigden die naam bij de revisie van 1979 in *Tenzi*. Die keus was mede een gevolg van het feit dat, toen in Zimbabwe het blanke regime vervangen werd door een ook door de zwarten gekozen regering, een tendens ontstond alle buitenlandse invloeden en woorden te weren. Niemand was echter gelukkig met die keus, omdat in het Shona het woord *tenzi* ook gebruikt wordt voor 'baas van de hond' en voor 'werkgever'. Sedertdien groeide een verlangen naar een interconfessionele vertaling, waarbij katholieken en protestanten God bij dezelfde naam noemen. Over de vertaling van *Elohim* werden ze het snel eens, ze gebruikten *Mwari*, een woord dat is afgeleid van *wara* (sprei, bedekking). Voor 'Adonaj' werd *Tenzi* overeengekomen, dat zeer nauw met ons Nederlandse woord *heer* overeenkomt, al heeft het dan meer bijbetekenissen dan ons woord 'heer'. Gemeend werd dat die bijbetekenissen voor 'Adonaj' minder bezwaarlijk waren dan voor *JHWH*.

Niet aanvaarde oplossing

De godsnaam *JHWH* echter bood problemen. Uiteindelijk vormden de vertalers het woord *Muari* waarvan zij aannamen dat het in vroegere tijden wel eens gebruikt had kunnen zijn. Ze hadden daar een uitgebreide taalkundige verdediging voor. Het probleem was alleen dat niemand dat woord ooit had gehoord. De algemeen secretaris van het Bijbelgenootschap van Zimbabwe vreesde het ergste. Stel dat die benaming afgewezen zou worden en dat de nieuwe vertaling straks door niemand gekocht zou worden? Hij weigerde de vertaling met dat woord uit te geven. De vertalers weigerden op hun beurt het op te geven. En zo liep de discussie muurvast en deden zowel de vertalers (die van hun oplossing nogal gecharmeerd waren) als de algemeen secretaris een beroep op taalkundigen van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen.

Die beseften al snel dat taalkundig onderzoek op zich geen oplossing bood. Ze kozen daarom voor een andere weg, namelijk voor een onderzoek onder de toekomstige bijbelgebruikers naar de aanvaardbaarheid van *Muari*. Zou dat onderzoek positief zijn, dan kregen de vertalers gelijk; zou het negatief zijn dan kreeg de algemeen secretaris zijn zin.

Breed onderzoek

De vertaalafdeling van het regionale kantoor van de bijbelgenootschappen in Afrika belastte Jon Jeffery met de opdracht. Hij koos een unieke methode. Op een cassetteband liet hij de vertalers driemaal het woord *Muari* herhalen, verder mochten ze niets zeggen. Op een tweede band liet hij de vertalers uitleggen waarom zij dat woord gekozen hadden. En op een derde band liet hij nieuw vertaalde bijbelgedeelten voorlezen waarin in de grondtaal de woorden *Elohim*, *'Adonaj* en *JHWH* samen gebruikt worden, in het Shona dus *Mwari*, *Tenzi* en *Muari*. Met die cassettebanden ging hij op stap naar kerkelijke en oecumenische bijeenkomsten.

De vondst van de vertalers kwam er niet best af. Na band 1 herhaalde malen te hebben afgedraaid, zei 70 procent dat het woord hen niets zei en dat het geen Shona was, 21 procent zei dat het zo iets als 'hij' of 'het' of 'wat erin is' betekende en 9 procent had geen mening.

Na de andere banden te hebben afgedraaid zei 40 procent nog steeds dat het gebruikte woord *Muari* voor hen zinloos was, volgens 20 procent betekende het zoveel als 'hij', 14 procent hoorde er een benaming voor 'God' in en slechts 6 procent gaf te kennen dat het woord 'Hij die is' betekende.

Na een groot aantal bezoeken aan conferenties en kerkelijke vergaderingen luiden de conclusies uiteindelijk dat *Muari* niet onmiddellijk begrijpelijk is, dat na uitvoerige uitleg de benaming nog niet zo gehoord wordt als de vertalers haar verstaan, en dat het misschien maar het beste is om eerst bij wijze van proef Genesis en Exodus uit te geven om te zien hoe het kerkpubliek reageert.

De vierde conclusie van Jeffery luidde dat er een omvangrijk verzet bestaat tegen de term *Muari*. Dat zal misschien afnemen als de benaming alom bekend wordt, zo vervolgde hij, maar het is zeer wel mogelijk dat de vertaling uiteindelijk toch zal worden afgewezen.

Uit zijn onderzoek kwam ook naar voren dat als alternatieven *Mwari*, *Tenzi*, *Jehovah* en *Yave* bruikbaar zouden zijn. Of de vertalers daarmee gebaat zijn is de vraag. De laatste twee benamingen wijzen zij af. *Mwari* is al de vertaling van *Elohim* - al zou het voor *JHWH* gekapitaliseerd als *MWARI* geschreven kunnen

worden - en *Tenzi* wordt al gebruikt voor 'Adonaj', en roept onder protestantse bijbelgebruikers al verzet op als vertaling van *JHWH*. De beste keuze lijkt dus die voor een gekapitaliseerde *MWARI* maar schept precies hetzelfde probleem als wij in het Nederlands kennen.

Opmerkelijk in de hele gang van zaken is dat na zoveel onderzoek ook in het Shona een variant van Luthers oplossing van kapitalisering, die ook de statenvertalers verkozen, als de beste uit de bus komt. Zullen de vertalers voor het Nederlands van de volgende eeuw daar ook op moeten terugvallen? Dan zullen zij bovendien nog een tweede netelig probleem moeten oplossen, namelijk of ze *HEERE* of *HEER* moeten schrijven. Want de terechte conclusie van taalkundigen dat de derde e, die in de dagen van de statenvertalers achter heel veel zelfstandige naamwoorden (heere, vrouwe, mensche, krone, testamente et cetera) voorkwam, uit de taal is weggesleten, sluit nog steeds op gevoelsbezwaren.

NOTEN

1. De auteur van dit artikel was onder meer jarenlang voorlichter van het Nederlands Bijbelgenootschap.
2. Dit probleem werd uitvoerig op de generale synode van Dordrecht besproken. In de Acta van november 1618 lezen we: 'De questie was, hoemen het woort Jehova inden ouden Testamente moeste over setten? Ofmen het in de Nederlantsche sprake moeste behouden dan ofment door het woort Heere, ghelijck dus langhe ofte dierghelijcke zouden moeten uytdrukken? Ende is voor gheraetsaem gheoordeelt dewyle daer geen bequaam ende gebruyckelijck Nederlants woort en is daer mede de cracht van dit woort uytdgedrukt can worden dat de oversetters het woort Jehova door het woort Heere vertalen sullen ende dat dit woort met groote letteren inden text uythgedrukt worde.'
3. Bij zijn artikel dat J.P. Lettinga publiceerde onder de titel 'De vertaling van de Godsnamen' in *De Reformatie* van 26 januari 1991 plaatste hij de volgende voetnoot: 'De slot-*h* heeft in het Hebreeuws de functie van klinker en behoort in transcriptie eigenlijk niet te worden weergegeven.'
4. Lang is gedacht dat *JHWH* kon worden uitgesproken als *Jehova*, maar in de vorige eeuw brak het inzicht door dat Lettinga als volgt verwoordt in zijn artikel in *De Reformatie*: 'Toen de joden (...) de beschikking over vocaaltkens hadden gekregen, zetten zij de klinkers van 'Adonaj bij de medeklinkers van *JHWH* met dien verstande dat zij onder de *j* naar de regels van de Hebreeuwse grammatica geen *a* maar *e* schreven. Ieder wist dan dat hij 'Adonaj moest lezen. Niet-joden hebben lange tijd gemeend dat de klinkers *e*, *o* en *a* werkelijk bij het tetragram hoorden en dat *JHWH* dus als *Jehova(h)* diende te worden uitgesproken. Zo komt het dat Israëls God bij hen van de zestiende tot ver in de negentiende eeuw onder een in feite fictieve naam bekend is geweest.'
5. Vertaalgroep van de Societas Hebraica Amstelodamensis, *Amos, Obadja, Jona. Een vertaling om voor te lezen*, Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem en Katholieke Bijbelstichting, Bonsel 1986, pag. 4.

Motieven voor het vertalen van de bijbel

door drs. J.A. Koole

De verschijning van de bundel *Om een verstaanbare bijbel*¹⁾ inspireerde mij tot het verzamelen van de motieven die een rol spelen bij het vertalen van de bijbel in Nederland. Vanwege mijn persoonlijke belangstelling en binnen het bestek van één artikel beperk ik me tot het oude testament, en daarbij tot die verzameling boeken die in de protestantse traditie 'canoniek' heten.

Het gaat mij om datgene wat je de 'motor' achter de vertaling kunt noemen, en niet zozeer om het eindresultaat. Anders gezegd: welke motieven voor het vertalen zijn aanwijsbaar tussen de uitersten van enerzijds de gedachte 'God heeft oorspronkelijk Hebreeuws gesproken' (dus een vertaling kan nooit méér zijn dan een hulpmiddel) en anderzijds de gedachte 'God spreekt in mijn taal, de taal van onze tijd'. Het is mijn overtuiging dat bijbelvertalen een mogelijkheid is²⁾ en dus tegelijkertijd een proces dat steeds doorgaat, door móet gaan. Ik hoop enkele van de motieven bij dit vertaalwerk te belichten aan de hand van het volgende summiere historische overzicht.

Vóór de Statenvertaling

Voorafgaande aan de reformatorische Statenvertaling werd in de Catholica van de 'Lage Landen' het oude testament vertaald als een hulpmiddel voor wie de kerktaal, het Latijn, niet machtig was.³⁾ Uit het oude testament werden onder andere de Psalmen, en later alle boeken, vertaald ten behoeve van de 'leken'. In de kringen van de moderne devotie werd het belang van de volkstaal voor het persoonlijke geloof en voor de kerk erkend.

Het vertalen van de bijbel in het Nederlands werd na de reformatie aanvankelijk sterk geïnspireerd door de bijbelvertaling van Maarten Luther, wiens werkwijze als tamelijk vrij ten opzichte van de grondtekst werd beoordeeld.⁴⁾ Voor Luther was het van het grootste belang dat Gods woorden in het Duits van zijn tijd begrijpelijk waren. Zijn vertalingen werden al heel vlug in het Nederlands vertaald. De lutherse gemeenten in Nederland bleven tot in het midden van de twintigste eeuw hun 'eigen' vertaling houden, die steeds aangepast werd en mede daardoor ook veel begrijpelijker bleef dan andere vertalingen.⁵⁾ Pas de NBG-vertaling 1951 werd door de lutheranen aanvaard.

Statenvertaling

In het kort iets zeggen over de Statenvertaling van het oude testament is niet zo eenvoudig.⁶⁾ Het meest opvallende aan de vertaling is wellicht dat de vertalers zo letterlijk mogelijk wilden vertalen (en vaak vertaald hebben) uit respect voor het bijzondere karakter van 'de heilige Schrift', waarvan men de tekst geïnspireerd achtte door de heilige Geest. Zo blijkt uit de toelichting van de zogenaamde apocriefe boeken in de Statenvertaling. En dit is altijd het kenmerk van de Statenvertaling gebleven; de herzieningen bleven dan ook minimaal. Zo bleef de vertaling van 1637 door de eeuwen heen herkenbaar en karakteristiek. Verder heeft men soms in deze vertaling heel duidelijk gemaakt dat het oude testament op de vervulling in het nieuwe testament is aangelegd, onder andere door het gebruik van hoofdletters bij namen of aanduidingen van Jezus. En ook bijvoorbeeld in opschriften van psalmen spreekt men van: de kerk, de opstanding, het eeuwig leven, enzovoort.

De redenen om principieel verschil te maken tussen 'canonieke' en andere

boeken in de christelijke traditie werden al in de Nederlandse geloofsbelijdenis uiteengezet. Later werden de niet-canonieke boeken vaak niet eens meer afgedrukt in de uitgaven van de Statenvertaling.

**Van
Statenvertaling
naar
NBG-vertaling
1951**

Van het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw zijn vertalingen bekend uit rooms- en oud-katholieke kring. In de Catholica bleef het voorlopig bij de vertaling van gedeelten die in de eredienst werden gelezen, in oud-katholieke kring kwam de bijbelvertaling onder invloed van de vernieuwingsbeweging, het jansenisme. De officiële kerktaal, het Latijn, bleef het uitgangspunt voor de vertaling in het Nederlands.⁷⁾ Dat bleef in de rooms-katholieke kerk zo tot in de twintigste eeuw, pas de Canisiusvertaling werd uit de grondtekst vertaald.

Onder invloed van de zich steeds uitbreidende bijbelwetenschap werd het oude testament aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw opnieuw vertaald. Deze vertalingen worden wel 'huiskamervertalingen' genoemd,⁸⁾ omdat de Statenvertaling als 'kerkbijbel' niet aangevochten werd. Het waren vrijere vertalingen ten opzichte van de grondtekst van de bijbel, bedoeld om de letterkundige waarde van de tekst en inhoud van de bijbel voor de lezers van die tijd duidelijk te maken.⁹⁾ Zo zou ook in de tijd van de verlichting de bijbel een godsdienstig waardevol boek blijven.

Bij de verschillende vertalingen van de negentiende eeuw (onder andere de Leidse Vertaling) speelt de bijbel-kritische wetenschap een grote rol. De toen gebruikelijke grondtekst wordt niet altijd even betrouwbaar geacht als uitgangstekst voor de vertaling, andere oude vertalingen van het oude testament zoals de Griekse vertaling (Septuagint) worden betrokken bij de vaststelling van de uitgangstekst.

In de twintigste eeuw gaat het apostolaire of missionaire aspect duidelijk een rol spelen: de vorm en de inhoud van de Statenvertaling staan te ver weg van de mensen buiten (en ook wel binnen) de christelijke kring, voor wie men de bijbel 'eenvoudiger' wil gaan vertalen.¹⁰⁾ In elk geval neemt men wat meer afstand van het letterlijk weergeven van het Hebreeuws; de Statenvertaling blijft in protestantse kring vaak wel meer of minder het oriëntatiepunt voor elke nieuwe vertaling.

**NBG-vertaling
1951**

Verschillende zaken die hierboven genoemd worden zijn ook voor de NBG-vertaling 1951 van belang. Een heel sterke impuls was de behoefte om tot een gemeenschappelijk aanvaardbare bijbelvertaling te komen voor alle reformatische christenen. De vertaling moest uiteraard wetenschappelijk verantwoord zijn en mocht zich ook niet al te zeer van de Statenvertaling verwijderen. Een grote groep geleerden heeft ten slotte één gezamenlijke vertaling kunnen uitgeven. In taal en stijl zijn verschillende elementen uit de Statenvertaling gehandhaafd, zoals het gebruik van de Hebreeuwse inhoudsmaten efa en hin, de vorm van Gods naam HERE, de vorm van eigen- en plaatsnamen (behalve bijvoorbeeld Statenvertaling: Zion tegenover NBG-vertaling 1951: Sion). Anderzijds is deze vertaling minder woord-voor-woord dan de Statenvertaling, omdat men in de vertaling recht wilde doen aan de betekenis die een bepaald woord of een bepaalde zin in een bepaalde context heeft.¹¹⁾ Ook de verwijzing naar het

nieuwe testament (in de Statenvertaling bijvoorbeeld door het gebruik van hoofdletters) is in deze vertaling aanmerkelijk minder.

Ontwikkelingen

In de laatste 25 jaar heeft het bijbelvertaalwerk allerlei ontwikkelingen doorgemaakt; ik noem er enkele:

1. Het vertalen van (boeken van) het oude testament wordt enerzijds vaker dan voorheen door individuen in plaats van commissies gedaan, terwijl anderzijds de oecumenische samenwerking is verbreed (bijvoorbeeld in de Groot Nieuws Bijbel, een gemeenschappelijke uitgave van NBG en KBS).
2. De bezinning op de methode van het vertalen is op gang gekomen met alle discussies van dien; er is een wetenschappelijke opleiding bijbelvertalen gekomen aan de Vrije Universiteit.
3. Men is zich sterker bewust geworden van de wenselijkheid van diversiteit aan bijbelvertalingen, waarbij het pastorale motief meespeelt (vertalingen voor speciale 'gebruikersgroepen', bijvoorbeeld voor kinderen of voor verstandelijk beperkte mensen).

Als samenvatting van het bijbelvertalen in onze tijd kan de beeldspraak van H.W. Hollander gelden in de bundel *Om een verstaanbare bijbel*, waarin hij spreekt van een 'meerstromenland' op de kaart van de bijbelvertalingen. Dat gaat zeker ook op voor de vertaling van het oude testament in het Nederlands.

NOTEN

1. Haarlem, Brussel 1990.
2. Zie ook J. de Waard, *Van overzetting naar overspel*, Haarlem 1989, p. 3.
3. Zie C. Houtman, *Nederlandse vertalingen van het oude testament*, Den Haag 1980, p. 10-14.
4. Zie Houtman, a.w., p. 6, en A.W.G. Jaakke in: *Om een verstaanbare bijbel*, p. 63-66.
5. Zie Houtman, a.w., p. 22-24, en Jaakke, a.w.
6. Onder andere bij het 300-jarig 'jubileum' van de Statenvertaling is veel geschreven; zie de in de inleiding genoemde bundel: *Om een verstaanbare bijbel*, en Houtman, a.w., p. 5-21.
7. Zie N. Tromp in *Om een verstaanbare bijbel*, p. 112: in een bijbelvertaling van 1835 wordt met nadruk voorrang gegeven aan de Vulgata boven de grondtekst.
8. Door A. Heringa in *Om een verstaanbare bijbel*.
9. Houtman, a.w., p. 25-27; O.J. de Jong in: *Om een verstaanbare bijbel*, p. 16-19.
10. Houtman, a.w., p. 34 noemt de term 'volksbijbel' in verband met de zogenaamde Utrechtse vertaling van 1921-1924.
11. Dit is aanleiding geweest tot veel kritiek op de NBG-vertaling 1951.